

LIETUVOS MOTERŲ TARYBA IR JOS VEIKLA VALSTYBĖJE XX A. 3–4 DEŠIMTMEČIUOSE

Dr. Virginija Jurėnienė

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinis fakultetas

Vilnius University Kaunas Faculty of Humanities

Muitinės 8, LT-44280 Kaunas

El. paštas: virginija.jureniene@vukhf.lt; virginija.jureniene@centras.lt

Santrauka

Reikšminiai žodžiai

Įvadas

Pranešimo tikslas

Tyrimo metodai

Lietuvos moterų tarybos įsikūrimas

Lietuvos moterų tarybos veikla XX a. 4 dešimtmečio pradžioje

Lietuvos moterų tarybos siekis dalyvauti Lietuvos valstybės taryboje

Moterų galimybės dalyvauti 1936 m. Seimo rinkimuose

Išvados

Priedai

Santrauka

Remiantis Lietuvos Respublikos įstatymais bei teisės aktais, archyvine medžiaga, periodine spauda, analizuojamas Lietuvos moterų tarybos susikūrimas. Iškeliama jos reikšmė valstybės vidaus ir užsienio politikai. Apžvelgiama Moterų tarybos veikla dviem skirtingais visuomenės raidos etapais. Daroma išvada, jog Lietuvos moterų taryba valstybėje neturėjo didelės įtakos, nes nekėlė moterims svarbių problemų. Ji daugiau reprezentavo valstybę ir liberaliąją bei socialdemokratinę moterų judėjimo srovės tarptautinėse moterų organizacijose.

Reikšminiai žodžiai: *Lietuvos moterų taryba; memorandumas; Lietuvos moterų, baigusią aukštąjį mokslą, sąjunga; Lietuvos valstybės taryba; IV Seimo rinkimai; savivaldybių rinkimai; autoritarinis režimas; darbo rinka.*

Įvadas

Lietuvos tarpukario istorija ir visas Lietuvos feministinis judėjimas bei visuomenės raida negali būti nagrinėjama be vienos įtakingiausių organizacijų – Lietuvos moterų tarybos (toliau – LMT). Taryba buvo valstybės reprezentantė daugelyje tarptautinių moterų organizacijų, kuriose kėlė Lietuvos užsienio politikos problemas, pavyzdžiui, Vilniaus grąžinimo Lietuvai klausimą. Tai nebuvo vienintelis moterų organizacijų susivienijimas Lietuvoje. Anksčiau (1922 m.) buvo susikūręs *Lietuvių katalikių moterų vyriausiasis sekretoriatas*, kuris 1933 m. reorganizuotas į *Lietuvos katalikių moterų organizacijų sąjungą* (LKMOS).

Demokratių ir socialdemokratių moterų organizacijų susivienijimo – Lietuvos moterų tarybos – veikla nenagrinėta. O. Mašiotienė trumpai apžvelgė jos veiklą II moterų suvažiavime 1937 m.^[1] Antrojoje Lietuvos Respublikoje pasirodė I. Karčiauskaitės straipsnis^[2], kuriame Lietuvos moterų tarybos veikla lyginama su Lietuvių katalikių moterų draugijos veikla. Autorė nurodė, jog Moterų tarybos įsteigto moterų klubo „Seklyčios“ ponios nelankė. I. Karčiauskaitė išvardijo 9 organizacijas, įėjusias į Tarybą, tačiau jų veiklos neapžvelgė.

Pranešimo tikslas – atskleisti Vyriausybės darytą įtaką Lietuvos moterų tarybai, apžvelgti Moterų tarybos veiklą 3–4 dešimtmečiuose.

Tyrimo metodai: analitinis-aprašomasis, statistinis.

Dėstymas

Lietuvos moterų tarybos įsikūrimas

Lietuvos moterų tarybos įkūrimo idėją iškėlė G. Petkevičaitė 1927 m. rugsėjo mėnesį, kai buvo minimos I moterų suvažiavimo 20-osios metinės. Rašytoja „Lietuvos žiniuose“ paskelbė politinės draugijos, kuri vienytų moteris, įkūrimo idėją, nes tik vienybėje glūdi moterų stiprybė^[3]. Moterų jungimąsi į Tarybą paskatino ne tiek vidinės, kiek išorinės priežastys. 1928 m. rugsėjo 16 d. Kaune lankėsi Tarptautinės moterų tarybos sekretorė Sonite van Egheen ir, susitikusi su abiejų moterų judėjimų atstovėmis, paragino jas greičiau kurti moterų judėjimo asociaciją ir jungtis su tarptautiniu judėjimu^[4]. Kad būtent tai lėmė LMT įkūrimą, patvirtina ir F. Bortkevičienė, viena iš aktyviausių pasaulietinio moterų judėjimo atstovių. Ji nurodė: „Visą fermentą moterų judėjimui padarė užsienio veikėjų vizitai. Čia pirma viso ko buvo sujungta tautiška ambicija. Tik pirmą kartą toms užsienio viešnioms būnant susirinko ne tik katalikės, pirmeivės, neutralios, bet ir kitatautės moterys. Tačiau nutarė neskubėti dėtis prie užsienio, o namie ankščiau susitvarkyti“^[5].

Deja, nei partijos, nei moterų judėjimas tuo metu nenorėjo išgirsti ir įsiklausyti į G. Petkevičaitės pasiūlymus. O ir ji pati teigė: „Iš politikos pasitraukiau, motyvuodama, kad dabartinių laikų nesuprantu“^[6].

LMT įkūrimo idėja pradėta įgyvendinti 1928 m. rugsėjo 16 d., kai susirinkusios įvairių draugijų moterys išrinko organizacinį komitetą. Jis turėjo parengti įstatus Moterų tarybai įkurti. Komitetą sudarė: O. Mašiotienė, J. Tūbelienė, F. Bortkevičienė, P. Kalvaitytė ir Kutkauskienė. 1928 m. gruodžio 9 d. organizacinis komitetas sukviėtė moterų draugijų atstoves į LMT steigiamąjį susirinkimą. Pagrindinis LMT tikslas buvo sujungti bendrai veiklai visas lietuvių moterų organizacijas, pristatyti visų moterų organizacijų veiklą bei atstovauti moterų interesams tiek šalyje, tiek užsienyje^[7]. Šiame susirinkime dalyvavo 14 organizacijų atstovės: *Lietuvos vaiko; Kūdikių gelbėjimo; Karininkų šeimų moterų; studentų „Neo Lithuania (Filiae Lithuaniae)“; studentų skaučių; studentų „Liepsnos“; „Pieno lašo“; Mergaičių bičiulių; LMS; Lietuvos moterų globos komiteto; Lietuvos moterų, baigusią aukštąjį mokslą, sąjungos; Moterų sąjunga tautiniam laivynui remti; Lietuvių katalikių moterų; Marijos pravoslavų moterų bei Pieno lašo draugijų*^[8]. Susirinkime organizacija nebuvo įkurta. 1929 m. vasario 17 d. II steigiamajame susirinkime buvo priimti įstatai, išrinkta valdyba. Taryba vienijo 17 moterų organizacijų: *Kūdikių gelbėjimo; Lietuvos vaiko; Karininkų šeimų moterų; studentų „Neo Lithuania“; studentų skaučių; „Žiburėlio“; Lietuvos abolicionistų; Lietuvai pagražinti; Klaipėdos moterų labdaros „Gabija“, Mergaičių bičiulių; Kalinių globos draugijas; „Raudonojo kryžiaus“ jaunimo kuopelę; Lietuvos moterų globos komitetą; Lietuvos moterų, baigusią aukštąjį mokslą, sąjungą; Moterų sąjungą, tautiniam laivynui remti; Kauno Šaulių moterų būrio skyrius; Gailėstingųjų seserų sąjungą*^[9]. O. Mašiotienė nurodė, jog tik 1929 m. Lietuvos moterų judėjimas tapo vieningas, nes į jį jungėsi įvairių pažiūrų, socialinės padėties ir išsilavinimo moterys. LMT įstatuose teigiama, kad tai kultūrinė, o ne politinė organizacija, kuri koordinuos visų draugijų veiklą; tad moterų darbas turėtų tapti našesnis ir aktyvesnis. LMT veikė šios sekcijos: *Moters teisių, Moters politinių teisių, Kovos su dvejopa morale ir prekyba moterimis, Moterų darbo ir profsąjungų, Finansų, Spaudos, Taikos ir arbitražo, Švietimo ir auklėjimo, Viešos higienos, Migracijos, Moterų darbo ir profesijų, Vaikų globos, Kinematografininkų*^[10]. Steigiamajame susirinkime buvo išrinkta valdyba: pirmininkė – O. Mašiotienė, narės – P. Kalvaitytė, J. Lašienė, J. Tūbelienė, E. Jackevičaitė, A. Ragaišienė, O. Kazakaitienė, kandidatės – Rimšienė, P. Pikčilingienė, S. Čiurlionienė.

LMT kreipėsi į Ministrą Pirmininką J. Tūbelį, prašydama paremti jos veiklą, nes tai ne politinė, ne labdaros, o idėjinė organizacija, turinti tikslą šviesti, skatinti moteris domėtis kultūra, ugdyti moterų atsakomybės jausmą (visuomenei, šeimai ir valstybei) bei ginti moterų reikalus^[11]. Vyriausybės finansinė parama leido Tarybai plėsti ryšius ir atstovauti Lietuvos moterų judėjimui tarptautiniu mastu. Tai buvo svarbus moterų judėjimo plėtros ir vienijimosi, tačiau ne stiprėjimo veiksnys. Kadangi Tarybos veiklą finansavo Vyriausybė, tai ji ir darė jai įtaką. Toks Vyriausybės žingsnis buvo apgalvotas: valdyti moterų judėjimą, įsijungusį į tarptautines organizacijas, režimui buvo būtina, nes moterys aktyviai kėlė užsienio politikos problemas. Antra vertus, kontroliuodama moterų judėjimus (neleisdama jiems imtis aktyvių veiksmų, o apsiriboti memorandumų, peticijų bei pareiškimų rašymu ir teikimu Vyriausybei), Vyriausybė lengviau sprendė valstybės vidaus problemas. Tam tikrą vaidmenį LMT suvaidino valdybos narės J. Tūbelienė ir S. Smetonienė; pastaroji taip pat buvo ne vienos moterų draugijos garbės narė.

Lietuvos moterų tarybos veikla XX a. 4 dešimtmečio pradžioje

LMT atstovės dalyvavo 1930 m. Vienoje vykusiame *Tarptautinės moterų tarybos* aštuntajame kongrese^[12]. Kongrese buvo svarstyti ir priimti nutarimai dėl Kelogo-Briano pakto, dėl ginklavimosi apribojimo, taikos idėjos platinimo tarp jaunimo. Susirinkusios atstovės nutarė įkurti Taryboje sekcijas, kurios rūpintųsi moterų pilietybe ir socialine apsauga^[13]. 1930 m. LMT užmezgė ryšius su *Tarptautine šeimyninio auklėjimo organizacija*. 1934 m. LMT pirmininkė O. Mašiotienė prašė švietimo ministro finansuoti Lietuvos delegacijos kelionę į kongresą Berlyne. Kongreso tikslas buvo supažindinti su naujaisiais švietimo metodais, kovojant su smurtu šeimoje^[14].

Tarybos valdybos narė S. Čiurlionienė 1929 m. rudenį dalyvavo Ženevoje vykusioje Tautų Sąjungos Generalinėje asamblėjoje, kur oficialiai atstovavo Lietuvos valstybei, o privačiuose susitikimuose – moterų judėjimui. Ji vyko su Lietuvos delegacija, kurią sudarė A. Voldemaras (vadovas), S. Čiurlionienė ir V. Sidzikauskas (nariai) ir V. Dimša (sekretorius). „Lietuvos aidas“ redaktorius V. Gustainis jos dalyvavimą asamblėjoje apibūdino taip: „Gerai padarė Lietuvos valdžia siųsdama delegaciją su S. Čiurlioniene. Ji tenai pasirodė labai judri, veikli ir visada vietoje. <...> ji gaudavo įvairiausių pakvietimų į diplomatinis pietus bei vakarienes, tai į įvairius klubus. Dažnai būdavo kviečiama papasakoti apie Lietuvą“^[15]. Asamblėjoje ji dalyvavo penktojoje komisijoje, tyrinėjusioje prekybą moterimis, slaptą prekybą narkotikais, tačiau nepamiršo ir moterų klausimų ir ne kartą aptarė juos^[16]. S. Čiurlionienė buvo deleguojama ir į kitas Tautų Sąjungos asamblėjas. 1936 m. ji buvo Tautų Sąjungos *Konstitucijos ir juridinės bei Socialinės ir humanitarinės komisijų* narė^[17].

1930 m. LMT veikla buvo aktyvi. Kovo 13 d. posėdyje O. Mašiotienė kalbėjo apie ištekėjusių moterų teisių suvaržymą bei karių šeimų padėtį^[18]. Balandžio 2 d. vykusiame valdybos posėdyje buvo priimtas B. Navickienės ir Šalčiuvienės pasiūlymas daugiau nedeklaruoti moterų teisių, o jas įgyvendinti, todėl Tarybos veikla turi būti nukreipta į konkretų asmenį ir jo teises. Valdyba pritarė pasiūlymui ir tolesnę organizacijos veiklą nukreipė šia kryptimi. Be to, nutarta ir toliau dalyvauti svarbiausiose tarptautinėse organizacijose: *Taikos ir laisvės moterų sąjungoje* bei *Tarptautinėje moterų taryboje*^[19]. Gegužės 26 d.

O. Mašiotienė išspausdino atsišaukimą į rašančias įvairių pažiūrų moteris. Ji teigė: „Kol moterys nedalyvavus spauldoje – tolei ji bus silpna, tolei moterims bus užpakalinės [paskutinės] vietos skiriamos <...> Per spauldą išmoksime solidarumo <...> Gal sumažės pavydas, kurio taip daug užsidariusioje moteryje“^[20]. Spalio 26 d. LMT valdybos posėdyje buvo išklaustas S. Čiurlionienės pranešimas apie prekybą moterimis. Jame pranešėja nurodė, jog ši reiškinį palaiko reglamentacijos įstatymas. Valdyba priėmė nutarimą kovoti dėl reglamentacijos moterims panaikinimo^[21]. LMT nuo įkūrimo puoselėjo idėją atidaryti moterų klubą, kuriame moterys galėtų atsigauti po dienos darbų, išėitų į viešumą, paskaitytų spauldos bei mokytųsi rankdarbių. Idėja buvo įgyvendinta 1933 m., įkūrus „Moterų seklyčią“. Ši idėja dėl lėšų stygiaus nebuvo galutinai įgyvendinta, todėl klubo narės jo nepamėgo^[22].

LMT nuo pat jos įkūrimo pradžios turėjo spręsti moterų išlikimo darbo rinkoje problemą. Vyriausybė jas eliminavo iš politikos ir tolimesniais veiksmais siekė apriboti jų dalyvavimą darbo rinkoje. Tai turėjo moteris ne tik „gražinti į šeimas“, bet ir galutinai atriboti nuo bet kokios politinės veiklos.

1930–1939 m. LMT sprendė moterų diskriminavimo darbo rinkoje problemas.

Vyriausybė, prasidėjus pasaulinei ekonominei krizei, atsiradusias bedarbystės ir kitas problemas sprendė neatsižvelgdama į Konstitucijos punktus, kuriuose akcentuoti abiejų lyčių lygybės principai. 1931 m. Lietuvos moterų organizacijos, vadovaujamos LMT, įteikė Vyriausybei memorandumą, kuriame buvo reikalaujama atleidžiant iš darbo laikytis abiejų lyčių lygybės ir niekam nedaryti išimčių^[23]. Memorandumas skelbė: „Jeigu vyriausybė ribotų moterų pilietines teises, tada būtų padaryta skriauda moterims ir jos būtų išelminuotos iš valstybės kūrimo darbo <...> Į jos gyvenimą būtų įneštas chaosas, netikrumas rytojaus gyvenimu“^[24].

LMT pirmininkė O. Mašiotienė 1933 m. sausio 12 d. valdybos posėdyje perskaitytame pranešime „Ekonomikos krizė. Pavojus moterų ekonominiam savarankiškumui“ teigė, jog pirmiausia reikia laikytis taupumo politikos, kovoti su prabanga ir remti vietos pramonę, perkant jos produkciją, o ne užsienyje gamintas prekes. P. Kalvaitytė dar kartą kalbėjo apie moterų reglamentaciją, kurios, daugelio valdžios atstovų teigimu, nėra, nes nepriimtas šių sričių reguliuojantis įstatymas. Pranešėja atkreipė valdybos dėmesį į Baudžiamojo kodekso straipsnį, kuriame aptartas viešųjų namų tvarkymas. Remdamasi šiuo straipsniu, ji darė išvadą, jog reglamentacija Lietuvoje įteisinta^[25]. Toks įstatymo aiškinimas neleido Vyriausybei viešai neigti moterų reglamentacijos, kuri jas žemino. LMT šią visuomenės problemą kėlė ne tik Lietuvoje, bet ir tarptautinėse organizacijose – kaip vieną iš svarbiausių moterų judėjimo problemų. LMT siekė burti moteris ir padaryti, kad jų veikla būtų aktyvi, kad didėtų jų susitelkimas, organizuotumas bei augtų išsilavinimas. Tuo tikslu Taryba nutarė įkurti moterų klubą, kuriame lankytųsi įvairių socialinių sluoksnių ir pažiūrų moterys. Klubo tikslas buvo suvienyti moteris, plėsti jų akiratį, spręsti rūpimas problemas bei padėti kultūringai ir naudingai leisti laiką. Valdyba numatė, kad ateityje galėtų įsikurti sekcijos, kuriose dalyvautų įvairių specialybių moterys^[26]. Klubo įkūrimo idėją palaikė visos LMT priklausiusios draugijos ir sąjungos, todėl jau kovo 3 d. pasitarime buvo priimti klubo veiklos įstatai ir pritarta „Seklyčios“ pavadinimui^[27]. Klubo tikslai buvo: jungti visas moteris Lietuvai naudingam darbui, padėti joms šviestis, gerinti jų ekonominę padėtį, supažindinti su tautiniu menu ir skatinti jį kurti^[28].

1932 m. opia problema išliko moterų darbas. Kauno darbo biržoje moterų bedarbių buvo užregistruota 3 000, o vyrų – tik 611. Dauguma moterų buvo laukų, fabrių darbininkės, tarnaitės. Specialybes turinčių moterų nebuvo užregistruota, tačiau tai neatspindėjo realios padėties. Pavyzdžiui, paskelbus sekretorės konkursą, susirinko net 60 pretendenčių^[29]. 1933 m. moterų bedarbystė dar labiau išaugo. 1933 m. gegužės 2 d. Ministrų kabinetas, siekdamas subalansuoti valstybės biudžetą, priėmė nutarimą, jog nuo liepos 1 d. iš valstybės tarnybos atleisti tarnautojus: 1) kurių vyrai ar žmonos iš valstybės ar privačių įstaigų gauna didesnius nei Vyriausybės nurodyta atlyginimus; 2) jeigu jų einamos pareigos neatitinka turimos kvalifikacijos^[30]. Nutarime aiškiai nebuvo nepasakyta, kurios lyties asmeniui reikėtų pasitraukti iš tarnybos, paliekant tai spręsti valstybinių įstaigų valdininkams. Šis nutarimas sukėlė didelį moterų pasipriešinimą, nes joms iškilo reali grėsmė būti atleistoms iš darbo. LMT į tai sureagavo greitai, reikalaujama atšaukti jo vykdymą.

Vyriausybė turėjo atsižvelgti į didelės visuomenės dalies nuotakas, nes moterys veikė solidarčiai. Be to, dauguma jų, dirbusių ministerijose, buvo įtakingų vyrų žmonos. Aišku, nutarimo vykdymas būtų palietęs moteris, nes visuomenėje vyravo dirbančio, kovojančio, politikuojančio ir kuriančio vyro stereotipas. Moterų tarnautojų palyginti buvo nedaug.

Moterų atleidimas iš darbo ir jų „gražinimas“ į šeimą tuo metu buvo pasaulinis reiškinys. Apie tai 1933 m. gruodžio 6 d. moterims, susirinkusioms į „Seklyčią“, kalbėjo pirmininkė O. Mašiotienė. Ji, LMT valdybos narė ir kitos susirinkusiosios svarstė moterų ekonominę padėtį ir konstatavo, kad blogėjanti moterų socialinė padėtis, finansinis bei ekonominis jų savarankiškumo apribojimas yra būdingas ne tik Lietuvai, bet ir visam pasauliui. O. Mašiotienė nurodė, kad daugelyje valstybių atleidžiamoms iš darbo moterims buvo aiškinama, jog jos dirbdamos didina nedarbą ir dėl jų dalyvavimo visuomeniniame gyvenime nukentčia šeima^[31]. 1934 m. moterų padėtį turėjo palengvinti O. Mašiotienės iniciatyva organizuoti audėjų kursai, turėję skatinti lietuvių amatus, tačiau jie pasisekimo neturėjo ir buvo uždaryti. Tais metais LMT valdybos pirmininkės pareigas trumpam, kol buvo išrinkta V. Lozoraitienė, buvo perėmusi B. Biržiškienė. Vėliau (1938 m.) V. Lozoraitienė, aptardama Moterų tarybos veiklą, teigė: „1934 m. iš buvusios valdybos nepaveldėjome nei skatiko, o darbas be pinigų neįmanomas. <...> Surengėme reprezentacinį balių, kuriame dalyvavo valstybės prezidentas ir visas diplomatinis korpusas. Buvo surinkta 8 000 Lt“^[32].

1935 m. Lietuvos abolicionistų draugijos ir LMT pastangomis buvo priimtas *Kovos su venerinėmis ligomis įstatymas*. Įstatymui įsigaliojus, Baudžiamojo statuto 529 str. *Viešųjų namų laikymas* buvo pakeistas nauju 524¹ str., kuriame buvo numatyta 3 metai sunkiųjų darbų kalėjimo tam, kas tokius namus laikys^[33]. Taip Lietuvoje buvo panaikinti viešieji namai ir prostitučių sanitariniai punktai. Tai buvo didžiausias moterų judėjimo laimėjimas 4-ajame dešimtmetyje.

1935 m. pabaigoje padėtis Lietuvos darbo rinkoje tapo dar sudėtingesnė, kai Vyriausybė priėmė *Naujus pramonės darbininkų samdos įstatus*, kuriais uždraudė moterų naktinį darbą – nuo 10 val. vakaro iki 5 val. ryto^[34]. Taip Vyriausybė mėgino išspręsti vyrų bedarbių problemą, stumdama moteris darbininkes į sunkią ekonominę ir socialinę padėtį. LMT pirmininkė V. Lozoraitienė atkreipė visuomenės dėmesį į sunkėjančią moterų padėtį: „Nevarykite moters atgal į šeimą. Ji pati žino, koks turtas vaikas <...> moteris uždarbiauja dažnai tam, kad pagimdytam vaikui suteiktų būtinas sąlygas augti ir stiprėti“^[35]. Ji pasiūlė būdus, kaip spręsti moterų nedarbą: pirmiausia reikėtų steigti mergaičių amatų mokyklas ir raginti moteris pirkti tik lietuviškus gaminius bei remti lietuviškus fabrikus, kad rinkoje vyrautų tautinė produkcija. Taip pat reikėtų skatinti namudininkes gaminti tai, kas meniška ir paklausu rinkoje^[36]. Tačiau LMT, suprasdama sunkią ekonominę padėtį valstybėje, nekėlė jokių reikalavimų Vyriausybei.

1935 m. socialinių santykių įtampa pasiekė kulminaciją, kai Kauno miesto savivaldybė priėmė nutarimą atleisti moteris gydytojas iš apskrities ligoninės, aiškindama, jog atleidimo priežastis – ne kompetencijos trūkumas, bet vyrų užimamos tarnybos^[37]. *Lietuvos moterų, baigusių aukštąjį mokslą, sąjunga* kreipėsi į vidaus reikalų ministrą, prašydama nepasirašyti Kauno miesto tarybos nutarimo. Vyriausybės atstovas į moterų prašymą neatsižvelgė. Suprasdama, kad negali sustabdyti moterų atleidimo iš darbo, *Lietuvos moterų, baigusių aukštąjį mokslą, sąjunga* kreipėsi į *Tarptautinę diplomuotų moterų federaciją*. Ši 1935 m. rugsėjo mėnesį įteikė Tautų Sąjungos generaliniam sekretoriui memorandumą, kuris buvo pristatytas XVI Tautų Sąjungos plenumo. Jame buvo aprašyta moterų padėtis 23 valstybėse ir nurodyta, kad Lietuvoje moterims atimama teisė dirbti pagal profesiją, Vyriausybė neatsižvelgia į moters gabumus, išsilavinimą, pasiruošimą ir verčia ją grįžti prie „namų tvarkymo“ darbų. Memorandume pabrėžiama, kad „tai nėra žingsnis į civilizaciją, bet grįžimas į pirmykštes sąlygas“^[38]. Iš 23 valstybių, Tautų Sąjungai pateikusių duomenis apie moterų, turinčių aukštąjį išsilavinimą, skaičių, Lietuva buvo 5 vietoje. Geresni kokybiniai ir kiekybiniai rodikliai buvo Suomijoje, Estijoje, Airijoje ir Rumunijoje. Tačiau Lietuva santykinai turėjo daugiau studentų nei Anglija, Prancūzija, Vokietija, Šveicarija ir Švedija. (*Priedai*. 1 lentelė.) Tautų Sąjunga svarstė moterų atleidimo iš darbo klausimą, tačiau jokios rezoliucijos nepriėmė.

Moterys, apribojus joms galimybes dirbti, veržėsi į mokslus, – į Vytauto Didžiojo universitetą. 1932 m. universitete vyrų mokėsi 3 169, baigė – 171, moterų – 1184, baigė – 53, o 1937 m. atitinkamai vyrų mokėsi 2 103 ir baigė 234, o moterų – 901, baigė – 59^[39]. Statistika rodo, jog 1937 m. į universitetą stojančių ir jų baigusių moterų padaugėjo, o norinčių studijuoti vyrų sumažėjo. Tai liudija, jog darbo rinkoje vyrai turėjo daug didesnes galimybes nei moterys. Be to, jos, nors ir laikinai, buvo išeliminuotos iš darbo rinkos. Teigtina, jog pasiturinčių šeimų tėvai, o gal ir broliai, užimantys geras tarnybas, leido dukras (seseris) į mokslus.

Vyriausybės vykdytą politiką palaikė filosofas Stasys Šalkauskis, kuris visuomenėje skleidė mintį, kad „blogiausias reiškinys, esantis visuomenėje, yra emancipančių noras suniveliuoti moteris su vyrais“^[40]. Jis pažymėjo, jog toks nusistatymas yra neteisingas ir kenksmingas^[41]. Taip Vyriausybės vykdyta politika buvo pateisinta visuomenės akyse.

Lietuvos moterų tarybos siekis dalyvauti Lietuvos valstybės taryboje

LMT dirbo ne tik kultūros ir labdaros darbu, tačiau aktyviai siekė gauti vietų Lietuvos valstybės taryboje. Šią idėją iškėlė LMT valdyba, kai 1929 m. gruodžio 15 d. O. Mašiotienė skaitė pranešimą LMT ir *Lietuvos moterų, baigusių aukštąjį mokslą, sąjungos* valdybų pasitarime. Prelegentė informavo, jog Tarybos valdyba kreipėsi į Prezidentą A. Smetoną, reikalaujama moteris kooptuoti į Lietuvos valstybės tarybą. Prezidentas paprašė pirmininkės pateikti kandidačių į Valstybės tarybą sąrašą. O. Mašiotienė, svarstant moterų kandidatūras, siūlė atsižvelgti į jų išsilavinimą bei kompetenciją, pirmenybę teikiant moterims teisininkėms. Susirinkusiosios pasiūlė O. Mašiotienės, B. Navickienės, V. Tumėnienės, Karvelienės, J. Tūbelienės, S. Čiurlionienės, P. Kalvaitytės ir O. Kairienės kandidatūras. S. Čiurlionienė ir P. Kalvaitytė atsisakė dirbti Valstybės taryboje. Iškilus neaiškumui, į kokias vietas Prezidentas nutaręs skirti moteris, J. Tūbelienė pasiūlė pirmiausia tai išsiaiškinti, o tik po to nuspręsti, kurios moterys turėtų įeiti į Valstybės tarybą. Pritardamos J. Tūbelienei, susirinkusiosios įpareigojo ją sužinoti, kokios vietos bus skirtos moterims^[42]. Tad ir moterys galėjo turėti savo atstovių Valstybės taryboje, tačiau atsiradę prieštaravimai tarp LMT ir Lietuvos moterų sąjungos sutrukdė tai įgyvendinti. Lietuvos moterų sąjungos valdybos narė E. Baronienė prieštaravo LMT veiksmams. Ji nurodė, jog moterys turi ne prašyti, o reikalauti vietų, bet ne referenčių, kaip siūlė Prezidentas, o visateisių ir lygiaverčių narių^[43]. Visuomenė spaudoje buvo informuota apie LMT ir Lietuvos moterų sąjungos nesutarimus. Nurodyta, kad į Valstybės tarybą buvo pasiūlytos L. Purėnienė ir E. Baronienė, nors LMT išrinko ne jas. Greičiausiai tai buvo sąmoningas kairiojo moterų judėjimo sparno poelgis. Kilusį nesutarimą kurstė LSDP. Socialdemokratai piktinosi tokia O. Mašiotienės veikla, teigdami: „Ką bendro gali turėti su Valstybės Taryba ir Lietuvos moterų sąjunga, į kurią įeina pažangiausias moterys“^[44]. O. Mašiotienė, kalbėdama apie partijų įtaką moterų judėjimui, pastebėjo, kad LSDP programoje užtikrintos moterų lygios teisės, todėl jai labiau sekėsi patraukti į savo pusę išsilavinusias, o ne daug sunkiau dėl duonos kovojančias miestų darbininkes ir amatininkes^[45]. 1930 m. LSDP programoje moterų teisėms buvo

skirtas septintasis skyrius, kuriame numatyta kovoti dėl įstatymų, ribojančių moterų teises, panaikinimo, dėl vienodų teisių ir vienodo atlyginimo moterims valstybiniame ir visuomeniniame darbe, dėl suteikimo moterims vienodo su vyrais profesinio išsilavinimo ir kt.^[46] Gausus moterų dalyvavimas socialdemokratiname judėjime buvo būdingas Europos valstybių broožas. LSDP darė įtaką LMS, kurios pirmininke buvo partijos narė E. Baronienė. 1930 m. sausio 7 d. LMT valdybos posėdyje pasisakė už dalyvavimą Valstybės taryboje, nes nori turėti atstoves, kurios gintų moterų interesus ir dalyvautų rengiant su jomis susijusių įstatymų projektus^[47]. Gegužės 26 d. LMT visuotiniame susirinkime priėmė nutarimą laikinai atidėti moterų dalyvavimo Valstybės taryboje klausimo svarstymą, nes „griežtai pasipriešino kai kurių organizacijų atstovės“^[48]. Daugiau šis klausimas iki Lietuvos okupacijos (1940 m.) nebuvo svarstytas. Tai lėmė ir mokslo žmonių pozicija. 1931 m. LSDP atstovas teisininkas A. Janulaitis teigė, jog moterų padėtis bloga todėl, kad jos nėra pakankamai apsišvietusios ir nesuvokia valstybėje vykstančių procesų; tik organizuodamosi jos gali įveikti sunkumus ir daryti įtaką Vyriausybei^[49]. Jis siūlė moterims kurti politines draugijas, kurios spręstų moterų problemas. Nesutarimai tarp moterų organizacijų buvo akivaizdūs. LMT pirmininkė reikalavo paneigti „Lietuvos žinių“ informaciją apie LMT ir ragino nemenkinti organizacijos vardo, pabrėždama, kad: „rimtai ir gerbiamai redaktorei savo laikraščio skiltyje nepadoru, ypač būnant tos organizacijos nariu, leisti išjuokti rimtą šešiolikos organizacijų moterų atstovybę – Moterų Tarybą ir tų organizacijų rimtą vardą“^[50]. LMT savo kreipimesi nurodė, jog neigiamą nuomonę visuomenėje apie ją skleidė viena iš partijų^[51]. Kadangi LSDP atvirai rėmė Lietuvos moterų sąjungą ir nepritarė LMT veiklai, manytina, kad tokią poziciją galėjo užimti ir Valstiečių liaudininkų sąjungą, kurios valdybos narė buvo F. Bortkevičienė. Tai buvo dar viena priežastis, sunkinusi LMT siekį gauti vietų Valstybės taryboje.

1935 m. birželio 10 d. *Lietuvos moterų sąjunga* buvo paleista. Taip Lietuvos moterų tarybos valdybai neliko opozicijos. Kitų į Tarybą įėjusių organizacijų atstovės jai buvo lojalios.

Ribota moterų veikla savivaldybėse

1929 m. tautininkai ryžosi pertvarkyti ir savivaldybių rinkimus, kad kuo daugiau jų sąjungos narių būtų savivaldoje. Savivaldybių rinkimų įstatymas apribojo rinkėjų teises. Teisę rinkti valsčiaus tarybą ir dalyvauti seniūnų sueigose įstatymas numatė tik Lietuvos piliečiams, ne jaunesniems kaip 24 metų, gyvenantiems valsčiuje ne mažiau kaip metus, valdantiems seniūnijoje nekilnojamą turta, turintiems prekybos, pramonės ar amatų įmones ir mokantiems savivaldybei mokesčius, taip pat etatiniams valstybės ar savivaldybės įstaigų tarnautojams bei turintiems aukštąjį ar specialųjį žemės ūkio išsilavinimą asmenims. Šie suvaržymai buvo perkelti ir į 1931 m. gegužės mėnesio Savivaldybių rinkimų įstatymą. Kadangi nebuvo priimtas naujas Lietuvos Respublikos Civilinės teisės kodeksas, o vis dar veikė (1922 m. Steigiamojo Seimo pataisytas) carinės Rusijos Civilinis kodeksas, pagal kurį moterys negalėjo disponuoti turto ir buvo priklausomos nuo vyrų, mokesčius valstybei reta kuri iš jų mokėjo, todėl rinkėjomis negalėjo būti. Taip buvo sumažintas elektorato dydis ir suvaržytos moterų teisės rinkti atstovus į savivaldą ir joje dalyvauti. Moterys, turėjusios teisę rinkti savivaldybių tarybas, sudarė tik trečdaliį visų rinkėjų, nors, kaip ir 1923 m., jų buvo 53 proc. Moterų rinkėjų skaičius įvairiuose miestuose ir apskrityse skyrėsi. Tai priklausė ne tik nuo moterų valdomo turto dydžio, bet ir nuo vyrų pozicijos, suteikiant joms politines teises. Tradiciškai turta valdė vyras, neatsižvelgiant į visas padarytas Civilinio kodekso pataisas, todėl jis galėjo dalį turto užrašyti moteriai. Pavyzdžiui, Alytaus žydų bendruomenėje, siekiant kuo daugiau atstovų turėti miesto taryboje, dalį turto vyrai prieš rinkimus užrašydavo moterims.

1929 m. spalio mėn. valsčių tarybų netiesioginiai rinkimai skyrėsi nuo buvusių demokratinio laikotarpio rinkimų. Rinkimų kovos nebuvo, partijos neagitavo, o rinkėjai irgi nebuvo aktyvūs. 1931 m. panašiai buvo renkamos ir miesto savivaldybės. Rinkėjų aktyvumas siekė 70 proc. Moterys, turėdamos daug menkesnes teises dalyvauti rinkimuose, aktyvumu nepalankė vyrų. Klostėsi bendros rinkimų tendencijos – menkas rinkėjų ir kandidatų aktyvumas. Miestų savivaldoje mažiau teisių dalyvauti rinkimuose turėjo moterų judėjimo centro – Kauno – atstovės, kurios nesudarė nė ketvirtadaliio visų rinkėjų (24 proc.). Didžiausią moterų rinkėjų dalį sudarė Telšių moterys – 39 proc.

1931 m. savivaldybių rinkimų kampanija buvo rami, nors kandidatų į Kauno miesto tarybą sąrašų buvo užregistruota 19. Tik viena *Lietuvos nepartinė atgimimo draugija* į kandidatų sąrašą įtraukė prekybininkę O. Urbonavičiūtę-Pėžienę. Sąrašė ji buvo 23 iš 24 kandidatų, tačiau rinkimų komisijai suskaičiavus balsus, kandidatų sąrašė pakilo į 7 vietą^[58]. Visuomenės nuomonė apie kandidatės į savivaldą buvo gera. Panaši padėtis buvo ir Telšių bei Plungės miestų tarybų rinkimuose, kur kandidatavo po vieną moterį. Telšiuose buvo 5 kandidatų sąrašai^[59], Plungėje – 4^[60]. Telšiškės turėjo mažai galimybių laimėti, nes sąrašuose jos buvo 9–12 vietose, vis dėlto daugiausia balsų (4 946) surinko provizorė V. Goelaneraitė-Augustinaitienė, kuri ir buvo išrinkta į Telšių miesto tarybą^[61]. Tai patvirtino ir paskelbti naujai išrinktų į savivaldybes sąrašai^[62]. Žemaitijoje nuo 1924 m. buvo stiprūs pasaulietinio moterų judėjimo centrai, todėl čia moterys buvo aktyvesnės nei kitose Lietuvos vietose. 1931 m. Žemaitijos pasaulietinio judėjimo moterys kėlė abiejų lyčių bendradarbiavimo reikalingumo klausimą ir nurodė, jog vyrai gali padėti moterų judėjimui, patraukdami paskui save didžiąją dalį moterų, jas šviesdami ir prusindami^[63]. Šiam tikslui įgyvendinti moterys prašė laikraštyje „Žemaitis“ skirti joms skyrių^[64].

1934 m., renkant miestų tarybas, aktyviausios buvo Panevėžio moterys. Jos sudarė 41 proc. visų rinkėjų. Mažiausiai rinkėjų, kaip ir 1931 m., buvo Kauno mieste – 25 proc.^[65] Kaune į miesto tarybą išrinkta J. Tūbelienė, Šiauliuose – S. Venclauskienė, Palangoje – dvi moterys, Naumiestyje – M. Skirgailienė^[66]. Į

Ukmergės apskrities tarybą išrinkta J. Smetonaitė^[67]. Rinkėjų aktyvumas – 66 proc. – mažesnis nei 1931 m. Tai rodo, kad piliečiai taryboms teikė mažai reikšmės, nes autoritarinis režimas neleido savivaldybėms spręsti jų kompetencijoje esančių klausimų. Į savivaldybes buvo išrinkta keletas moterų, bet joms nebuvo galimybės reikštis politikoje.

1937 m. išleistas Savivaldybių įstatymo pakeitimas, kuriame buvo numatyta 5 metų tarybų kadencija^[68]. Tik 1940 m. vyko savivaldybių rinkimai. 1940 m. pradžioje LMT atstovės spaudoje svarstė moterų vaidmenį savivaldoje, pažymėdamos, jog nėra moterų, užimančių burmistro, jo padėjėjo, viršaičio arba seniūno pareigas. Jos nurodė, kad moterys dirba raštininkėmis arba II kategorijos buhalterėmis. Spaudoje jų darbas buvo įvertinamas taip: „...tokiose vietose moterys negali moterų reikalų ginti, negali viena kuria linkme pakreipti, o yra tik įrankis viršininkų – vyrų įsakymams pildyti“^[69]. 1940 m. kovo mėn. įvykusiuose savivaldybių rinkimuose į Ukmergės apskrities tarybą buvo perrinkta J. Smetonaitė (63 m. amžiaus, ūkininkė, mokytoja pensininkė, turėjusi 30 ha žemės)^[70], į Debeikių valsčių (Utenos apskr.) buvo išrinkta O. Augustinienė (mokytoja, turinti 39 ha žemės)^[71].

Respublikos Prezidento rinkimų įstatymas, priimtas 1931 m., neteikė jokių galimybių kandidatuoti moteriai, kadangi Prezidentą rinko išrinkti tautos atstovai. Tik susitarus ir pasirašius dvidešimčiai tautos atstovų buvo galima kelti kandidatą^[72]. Renkant ypatingus tautos atstovus, 1931 m. nė vienoje apygardoje nebuvo moterų rinkėjų.

Tad moterų veikla savivaldos institucijose 4-ajame dešimtmetyje buvo menkesnė nei 3-iajame. Tai nulėmė Prezidento išleisti 1929 ir 1931 m. Savivaldybių įstatymai, kuriuose rinkimų tvarka nebuvo pagrįsta visuotine ir lygia rinkimų teise.

Moterų galimybės dalyvauti 1936 m. Seimo rinkimuose

1936 m. pradžioje Prezidentas A. Smetona ir Ministras Pirmininkas J. Tūbelis viešai prabilo apie Seimo rinkimus.

1936 m. gegužės 28–29 d. apskričių ir miestų savivaldybių tarybų susirinkime buvo nutarta, kurie asmenys bus kandidatai į IV Seimą. Spaudoje buvo pažymėta, jog visas kraštas nekantriai laukė kandidatų sąrašų^[73]. Moterų tai nedžiugino, nes jos iš esmės neturėjo savo atstovių savivaldybėse ir vargu ar galėjo būti įtrauktos į kandidatų sąrašus. LMT nebuvo numachiusi efektyvios taktikos Seimo rinkimuose. Paskelbus rinkimus, LMT ėmėsi žygių, nors valdyboje, svarstant moterų kandidačių į Seimą klausimą, nuomonės išsiskyrė. Dalis narių neapsisprendė, į ką turėtų kreiptis Taryba dėl pagalbos, įtraukiant moteris į rinkėjų sąrašus – ar į valstybės Prezidentą, Ministrą Pirmininką, ar į vidaus reikalų ministrą. Galiausiai buvo nutarta kreiptis į Tautininkų sąjungą ir prašyti jos generalinio sekretoriato sudaryti sąlygas moterims kandidatuoti į Seimą. Likusi valdybos dalis buvo aktyvi ir nelaukė, kol bus priimtas bendras nutarimas. Spaudoje pasirodė žinučių, jog moterys, sudarinėdamos kandidatų sąrašus, veikė aktyviai ir net siuntė memorandumus valdžios institucijoms, rinkimų komisijai, reikalaujamos padėti sudaryti galimybes moterims patekti į Seimą^[74]. Tokie moterų veiksmai papiktino dalį visuomenės. Spaudoje buvo teigiama: „Dėl moterų dalyvavimo rinkimuose negali būti skirtingų nuomonių nei vyriausybės, nei visuomenės, nei spaudos <...> Konstitucija pripažįsta tiek vyrams, tiek moterims lygias teises“^[75]. Moterų susirinkime Kaune buvo išrinktos kandidatės: Kaune – S. Čiurlionienė, Šiauliuose – E. Klupšienė. LMT tarėsi ir su Kauno miesto burmistru, norėdama įtraukti į miesto kandidatų sąrašus 2 moteris, bet kandidatės nebuvo įtrauktos. Taigi LMT sugebėjo iškelti tik vieną kandidatę – E. Klupšienę (Šiaulių mieste).

Artėjant rinkimams, birželio 3 d. LMT sukviėtė moterų organizacijų pirmininkes pasitarti ir apsvarstyti rinkimų į Seimą kampaniją. Pasitarime dalyvavo 23 organizacijų atstovės ir LMT valdyba. Pirmininkė V. Lozoraitienė perskaitė pranešimą. Susirinkusiosios nutarė remti E. Klupšienę ir aktyviai agituoti moteris balsuoti už ją^[76]. Agitacinėje medžiagoje buvo skelbiama, kad ji – 39 metų ūkininkė, aktyvi visuomenininkė, skautė, šaulė, moterų draugijų narė, gyvena Šiauliuose ir yra apdovanota Nepriklausomybės medaliu ir Šaulių žvaigžde^[77]. Tarybos veikla išjudino moteris. Spauda pažymėjo, kad „moterys ėjo balsuoti nešinos ant rankų vaikus“^[78]. Birželio 9–10 d. rinkimuose dalyvavo 68,3 proc. rinkėjų. Už E. Klupšienę balsavo 5 590. Spaudos pranešime apie vykusius rinkimus prie jos gautų balsų skaičiaus buvo padėtas šauktukas (!). Tai reiškė nuostabą, nes niekas nesitikėjo, kad E. Klupšienė bus rimta konkurentė kandidatams vyrams. Į Seimą Šiaulių apygardoje buvo išrinktas Putvinskis, gavęs 8 885 balsus, ir Kurkauskas, gavęs 5 857 balsus^[79]. Tad E. Klupšienė pralaimėjo savo varžovui tik 267 balsais. Paskelbus IV Seimo rinkimų rezultatus, LMT pirmininkė V. Lozoraitienė įteikė Ministrui Pirmininkui J. Tūbeliui protestą dėl rinkimų rezultatų Šiaulių apygardoje. Proteste ji nurodė, jog balsų skaičiuotojai klastojo rinkėjų balsus: „Moterų atstovė į Seimą turėjo didelį pasisekimą ir būtų, be abejo, išrinkta, jei ne piktos valios žmonės, balsų skaičiuotojai. Šiaulių apygardoje tarp kitų balsų skaičiuotojų yra p. Lelėnas, skautas Blumentalis ir kiti, kurie akiplėšiškai vagia p. Klupšienės balsus. Neverauskas pastebėjęs tai ir padaręs krata, pas p. Lelėną kišenėje rado apie 3000 vienetų p. Klupšienės kortelių, kurias nešė sunaikinti. Sakoma, kad tai buvę ne pirmas kartas“^[80]. V. Lozoraitienė, pateikusi Ministrui Pirmininkui rinkimų klastojimo įrodymus, nurodė, kad būtent tai sutrukdė E. Klupšienę laimėti rinkimus^[81]. Tokį pat protestą ji išsiuntė ir teisingumo ministrui S. Šilingui. LMT pirmininkės pareiškimas nebuvo svarstytas, nes Vyriausybė nepalankiai vertino moterų dalyvavimą šalies valdyme. Tai atsiskleidė 1936 m. gegužės 20 d., kai teisingumo ministras S. Šilingas Kauno tautininkų susirinkime pareiškė: „Ar mūsų moterys yra tiek subrendusios, kad galėtų imtis tokios didelės atsakomybės ir atsispirti svetimoms įtakoms, kurios šiais laikais savo gudriais metodais gali palenkti

ir tvirtai nusistačiusias asmenybes, nekalbant apie moteris“^[82]. LMT į tokį S. Šilingo pareiškimą reagavo protestu, primindama, kad moterys išaugino sūnus, kurie gina Lietuvą ir darbuojasi jos labui. Proteste pabrėžta, kad LMT rūpinasi, jog Seimo rinkimai vyktų sėkmingai ir tai, kad būsimuosiuose (kaip ir ankstesniuose rinkimuose) moterys tars lemiamą žodį^[83].

LMT po rinkimų analizavo priežastis, nulėmusias jos pralaimėjimą. Tarybos prezidiumas pagrindine pralaimėjimo priežastimi įvardijo moterų judėjimo susiskaldymą ir nesolidarumą, renkant savo atstovę, ir neigiamą Vyriausybės požiūrį į moterų politinę veiklą. Vyriausybė, nematydama solidarumo tarp moterų organizacijų ir darydama įtaką LMT, neišvelgė moterų judėjime grėsmingos jėgos ir nematė reikalo į ją atsižvelgti. Antras moterų judėjimo centras – Lietuvos katalikių moterų organizacijų sąjunga (toliau – LKMOS), Seimo ir savivaldybių rinkimuose nedalyvavo. O tai taip pat galėjo būti viena iš priežasčių, neleidusių moterims kandidatuoti ir patekti į Seimą, nors katalikiškosios moterų organizacijos buvo gausios.

1936 m. LMT ir LKMOS organizavo įvairias kampanijas. Pavyzdžiui, iš savo fondų paaukojo pinigų Ginklų fondui, dalį vykdomų programų pelno skyrė kariuomenei ginklams pirkti^[84]. Pavasarį, išsiliejęs Nemunui, LMT ir LKMOS krašte surinko 15 000 Lt, kuriuos paskyrė nukentėjusiems nuo potvynio. Abiejų susivienijimų moterys slaugė ir rūpinosi kelių šimtų vaikų, kurių šeimos nukentėjo nuo potvynio, išlaikymu. Šią akciją globojo S. Smetonienė^[85]; taip pat dalyvavo žydų organizacijos, kuriose veikė ponių komitetai^[86].

1936 m. LMT ir toliau sprendė moterų atleidimo iš darbo problemą. Ši problema liko aktuali Lietuvoje iki valstybės okupacijos. II moterų suvažiavimo metu buvo nutarta plėsti kooperaciją ir smulkųjį bei vidutinį moterų verslą, taip didinant moterų užimtumą. Tokia praktika buvo taikyta Lenkijoje ir davė gerų rezultatų, todėl gero poveikio buvo tikimasi ir Lietuvoje.

1936 m. rugsėjo 28–30 d. penkios įvairių moterų draugijų atstovės, priklausiusios LMT, dalyvavo tarptautiniame Moterų tarybos kongrese Dubrovniko. Lietuvos delegacijai vadovavo LMT pirmininkė V. Lozoraitienė. Kongrese moterys dirbo šiose komisijose: P. Pikčilingienė (LMT vicepirmininkė) – dvigubos moralės, M. Avietėnaitė (Vyriausybės atstovė) – spaudos, kinematografų ir radijo, A. Hunėbelienė (Motinos ir vaiko globos sąjungos vicepirmininkė) – vaiko globos, Deveikienė (ūkininkė) – teisės, V. Lozoraitienė – taikos ir finansų. Pastarojoje buvo nutarta palaikyti Tautų Sąjungą ir raginti savo vyriausybes, kad remtų ją ir keltų jos autoritetą. Teisių komisijoje buvo svarstytas ištekėjusių moterų pilietybės klausimas. Kongrese keltos vaikų auklėjimo problemos ir pirmą kartą akcentuota būtinybė ugdyti ne tik tautiškumą, bet ir kosmopolitiškumą, kad „jie taptų pasaulio piliečiais, ugdant toleranciją ir pagarbą kitų tautų papročiams, kultūrai“^[87].

1936 m. Baltijos valstybių moterys išskėlė bendradarbiavimo idėją, tačiau ji nebuvo įgyvendinta. LMT siekė bendradarbiauti su Latvijos moterų taryba, nes buvo teigiama, kad artima kalba, papročiai ir menas gali vienyti abiejų tautų moterų judėjimus^[88]. Tais metais miestelių inteligentės, bendravusios su kaimo moterimis, išskėlė idėją ir parengė projektą įkurti Kultūrinę moterų tarybą. Jos tikslas būtų rengti moteris aktyviai visuomeninei veiklai ir suteikti joms žinių iš pedagogikos, istorijos, geografijos, kultūros, visuomenės mokslų ir literatūros^[89]. Projekto rengėjos buvo numačiusios, kad Kultūrinėje moterų taryboje mokytųsi 17–20 m. amžiaus merginos. Mokslas būtų privalomas visoms, nes daugelis kaimo merginų, dirbdamos namuose ūkio darbus, nebaigdavo ir pradinės mokyklos^[90]. Tačiau projektas nebuvo įgyvendintas, nes elito moterys jo neparėmė. Tai rodo, kad socialiniu požiūriu moterys buvo susiskaldžiusios, o inteligentės, vadovavusios Lietuvos moterų tarybai ir Lietuvos katalikių moterų organizacijų sąjungai, rūpinosi moterų judėjimo reprezentacija Lietuvoje ir užsienyje, tačiau nespėdė daugelio moterų (darbininkių ir kaimo) problemų.

1937 m. birželio 25–17 d. LMT atstovės dalyvavo tarptautiniame Krikščioniškos šeimos kongrese Paryžiuje. Jo tikslas buvo surasti geriausią šeimos auklėjimo metodą. 4-ojo dešimtmečio viduryje liberalioji moterų judėjimo srovė, vadovaujama LMT ir būdama lietuvių moterų judėjimo lyderė, neišsprendė iškilusių problemų. LMT nesugebėjo sutelkti, suagituoti, kad moterys balsuotų už iškeltą kandidatę Šiaulių mieste, todėl moterų judėjimui Seime nebuvo atstovaujama. Ji nesugebėjo susitarti su Vyriausybe, kad, atleidžiant iš darbo, būtų taikomos vienodos sąlygos abiem lytims.

1939 m. sausio mėn. pradžioje LMT valdyba reagavo į Vyriausybės priimtą nutarimą, kuriame buvo numatyta iki kovo mėn. pradžios atleisti iš tarnybos vieną iš sutuoktinių, jeigu jų vieno alga Kaune siekė 600 Lt, o periferijoje – 450 Lt. Nutarimas daugiausia buvo taikomas moterims, nes Vyriausybės nutarime numatyta atleisti iš darbo tą šeimos asmenį, kuris mažiau uždirba. LMT memorandume nurodė ne tik Konstitucijoje įtvirtintų moterų teisių pažeidimus, bet ir reikalavo, kad pirmiausia būtų sunormintas darbas tų asmenų, kurie dirba keliose darbovietėse, kad moterų intelligenčių atstovės turėtų dalyvauti rengiant darbo ir socialinės apsaugos įstatymus, kad atleidžiant ištekėjusias moteris iš darbo, nukentės šeima ir valstybė, nes praras kvalifikuotus darbininkus^[91]. Spaudoje buvo kritikuojama tokia Vyriausybės politika: „Mažos tautos nepriklausomybę išlaikys tik tos, kurių visi piliečiai, t. y. ne tik vyrai, bet ir moterys, bus savarankiški. <...> Lietuva didesnę pusę savo piliečių nuvertins ir laikys tokiose sąlygose, kad jos iš tiesų taptų mažavertėmis <...> tokios tautos negalės atsilaikyti prieš dideles tautas ir jos ilgainiui gali netekti nepriklausomybės“^[92].

1940 m. sausio mėn. P. Pikčilingienė kreipėsi į visas moterų organizacijas, kviesdama aukoti atgautam Vilniui ir Vilniaus kraštui, aktyviau ir uoliau dirbti „susiklosčiusiomis naujomis istorinėmis aplinkybėmis“^[93]. LMT valdyba nutarė sušaukti 10 metų veiklos minėjimo iškilmingą posėdį. Posėdis įvyko 1940 m. vasario 11 d.^[94] P. Pikčilingienė apžvelgė LMT veiklą ir pažymėjo, kad „Lietuvės turi didelio tautinio ir pilietinio subrendimo <...> kiek kartų LMT yra išskėlusį kurį nors bendrą moterų ar Lietuvos reikalą ir kvietusi visas kitas moterų organizacijas bendram darbui, nėra buvę, kad moterys neitų talkon“^[95]. Ministro Pirmininko

A. Merkio kalboje, kurią perskaitė vidaus reikalų ministras generolas K. Skučas, didžiausias dėmesys buvo skirtas moters vaidmeniui visuomenėje. Joje buvo teigiama, kad: „...kiekviena motina išaugins tikrą nepalaužiamos drąsos, tikėjimo ir valios sūnų ar dukrą <...> Moterims yra svetimas politinių aistrų ar stiprių politinių kovų pasireiškimas“^[96]. A. Merkio kalboje išryškėjo moterų organizacijoms keliami Vyriausybės uždaviniai. Jis rašė, jog jų svarbiausias uždavinys – konsoliduoti visas tautos dvasines jėgas tautos laisvei ir nepriklausomybei išlaikyti^[97]. Švietimo ministras K. Jokantas sveikinimo kalboje pabrėžė, jog „moterų organizuotumas <...> reiškia ir visos tautos organizuotumo laipsnį“^[98]. Teigtina, jog Vyriausybė moterų organizacijoms daugiausia dėmesio skyrė tada, kai valstybėje ir Europoje susiklostė ypatingai sunki politinė situacija.

1940 m. kovo 8 d. Abolicionistų draugijos atstovės (teisininkė E. Jackevičiatė, gydytoja A. Ragaišienė-Biliūnienė, J. Kairytė-Kauneckienė) įteikė vidaus reikalų ministrui K. Skučui memorandumą, kuriame reikalaujama imtis priemonių prieš prostituciją ir ištvirkavimą. Jame buvo prašoma išleisti įstatymus, kuriuose darbininkės ir tarnaitės būtų apsaugotos nuo darbdavių moralinio ir materialinio išnaudojimo bei būtų draudžiama paleistuvauti viešbučiuose, nakvynės namuose, restoranuose ir kitose panašiose vietose, taip pat draudžiama užkabinėti asmenis gatvėse, kavinėse ir kitose viešose vietose su nedorovingais pasiūlymais. Memorandume nurodoma, jog už dorovinius nusikaltimus lygiai turėtų būti baudžiamos abi lytys, o nubaustųjų pavardės skelbiamos viešai^[99]. Memorandumą pasirašė: *Lietuvos abolicionistų draugijos* pirmininkė E. Pauliukonienė, LMT pirmininkė P. Pikčilingienė, *Mergaičių bičiulių sąjungos* pirmininkė S. Čiurlionienė, *Lietuvos moterų, baigusiujų aukštąjį mokslą, draugijos* pirmininkė A. Šalčiuvienė, *Motinoms ir vaikams globoti organizacijų sąjungos* pirmininkė J. Tūbelienė, *Lietuvos Žiburėlio draugijos* pirmininkė F. Bortkevičienė, Moterų šaulių vadė S. Putvytė-Mantautienė, Karininkų šeimų *Birutės draugijos* valdybos pirmininkė V. Tumienė.

1940 m. birželio 15 d. SSRS okupavus Lietuvą, LMT veikla nutrūko. 1940 m. liepos mėn. pabaigoje sovietinė valdžia, siekdama patraukti visuomenę į savo pusę, daug dėmesio skyrė moterims. Ji naudojo propagandą, kurioje didžiausiais dėmesys buvo skiriamas moterų padėties kritikai tarpukario Lietuvoje ir „garsioms“ sovietinėms moterų teisėms. Visos iki okupacijos veikusios moterų organizacijos buvo uždarytos, jų lyderės emigravo į Vakarų arba buvo ištremtos į Sibirą, o sovietų pareigūnai skelbė, kad moterų klausimas neegzistuoja, nes „moterys gavo teisę dirbti kartu su vyrais, todėl jos turi būti dėkingos sovietinei valdžiai“^[100]. Tarpukario moterų judėjimas, jų kova dėl moterų teisių ir feminizmas buvo apibūdinami kaip anarchizmas^[101]. Moterų organizacijos buvo uždraustos kituose Baltijos kraštuose, o po Antrojo pasaulinio karo – ir komunistinėse Vidurio Europos valstybėse. Sovietų valdžia vietoj uždraustų moterų organizacijų įsteigė komunistinius Moterų departamentus ir Moterų tarybas^[102].

Išvados

1. 1929 m. buvo įkurta *Lietuvos moterų taryba*. Jos tikslas buvo vienyti moterų organizacijas, koordinuoti jų veiklą. Moterų taryba tikslo nepasiekė, nes daugeliui jos veiksmų nepritarė *Lietuvos moterų sąjunga* bei LSDP ir LVLS. Partijos darė įtaką moterų judėjimui, neleisdamos Lietuvos moterų tarybai tapti paklusnia valdžios valios vykdytoja.
2. XX a. 4-ajame dešimtmetyje lietuvių moterų judėjimas didelės įtakos valstybės vidaus politikai neturėjo. Liberalioji srovė nebuvo vieninga, nors ir buvo šio etapo lyderė. Nuo 1930 m. Lietuvos moterų tarybos veiklą finansavo Vyriausybė ir tai darė įtaką jos priimamiems sprendimams. Didžiausią dėmesį ji skyrė tarptautinei veiklai. Vyriausybė nepalankiai žiūrėjo į katalikiškosios srovės veiklą, todėl ji reiškėsi tik kultūros srityje. Socialdemokratinės srovės atstovės dažnai buvo opozicijoje liberaliajai srovei.
3. 1936 m. išleistas moterų organizacijoms nepalankus *Seimo rinkimų* įstatymas užkirto kelią moterims dalyvauti Seime. Prezidentas ir Vyriausybė neigiamai žiūrėjo į moterų dalyvavimą politikoje. IV Seime moterų judėjimas savo atstovių neturėjo.
4. Lietuvos moterų taryba reprezentavo valstybę tarptautinėse moterų organizacijose. Tarptautinėse konferencijose, kongresuose jos atstovės kėlė Vilniaus grąžinimo Lietuvai klausimą.
5. Lietuvos moterų taryba 1939 ir 1940 m. siekė sutelkti moteris vieningam darbui. Kartu su Vidaus reikalų ministerija vykdė talkas visoje valstybėje, padėdama kaimų ir miestelių moterims. Lietuvos moterų tarybos veikla nutrūko 1940 m. birželio mėn. viduryje, SSRS okupavus valstybę.

Priedai

Tarptautinės aukštąjį mokslą baigusiu moterų federacijos ataskaita apie išsilavinusias moteris užsienio šalyse (1929–1930 metų anketos duomenys procentais)

Šalis	Moterys studentės proc.	Moterys profesorės proc.	Moterys lektorės proc.
Australija	–	–	10,01

Belgija	13,68	0,23	5,69
Bulgarija	25,56	2,1	9,52
Kanada	–	0,85	10,63
Danija	18,44	–	9,17
Estija	33,1	–	1,09
Suomija	34,82	1,15	5,86
Prancūzija	21,34	0,63	11,21
Vokietija	16,66	0,31	1,76
Anglija	26,95	1,54	15,86
Olandija	17,57	1,22	5,05
Airija	30,84	3,98	21,35
Italija	13,21	0,73	3,5
Jugoslavija	20,67	–	5,45
Latvija	26,64	–	12,4
Lietuva	28,17	–	1,96
Liuksemburgas	22,22	–	–
Naujoji Zelandija	–	1,4	8,85
Norvegija	12,75	1,57	5,42
Rumunija	28,67	0,39	0,95
Pietų Afrika	–	3,84	13,98
Švedija	15,69	–	2,59
Šveicarija	14,32	0,44	3,77

*Lentelė sudaryta pagal *Naujoji vaidilutė*. 1935, Nr. 12.

- [1] Mašiotienė, O *Moterų politinis ir valstybiniai-tautiškas darbas 1907–1937 m.* Kaunas, 1938.
- [2] Karčiauskaitė, I. Kitiems ir sau: moterų draugijų veikla Kaune. *Kauno istorijos metraštis*. Kaunas, 2005.
- [3] 1907–1927 m. moterų teisės ir pareigos. *Lietuvos žinios*. 1927, rugsėjo 23, p. 2.
- [4] Moterų susirinkimas Kaune. *Moteris*. 1928, Nr. 1, p. 9.
- [5] F. Bortkevičienės laiškas G. Petkevičaitėi. *Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Rankraščių skyrius* (toliau – *LLTI RS*). F. 30–1143, l. 12.
- [6] G. Petkevičaitės laiškas F. Bortkevičienei. *Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – *LMA. RS*). F. 1–f. 780, l. 61.
- [7] Lietuvos moterų taryba. *Lietuvos aidas*. 1940, vasario 2, p. 3.
- [8] Lietuvos moterų tarybos gener. sekret. dr. P. Kalvaitytės pranešimas. *Lietuvos moterų taryba: neperiodinis biuletenis*. 1930, Nr. 1, p. 12.
- [9] *Ten pat.*
- [10] *Lietuvos moterų tarybos įstatai*. Kaunas, 1930, p. 10.
- [11] Lietuvos moterų tarybos prašymas Ministro Pirmininko paremti LMT veiklą. *LMA RS*. F. 181–54, l. 1.
- [12] Mašiotienė, O. Antrasis visuotinis Lietuvos moterų tarybos susirinkimas. *Lietuvos moterų taryba: neperiodinis biuletenis*. 1930, Nr. 1, p. 5.
- [13] *Ten pat.*
- [14] O. Mašiotienės prašymas Švietimo ministerijos inspektoriui Račkauskui. *LMA RS*. F. 181–51, l. 1.
- [15] Gustainis, V. *Nuo Griškabūdžio iki Paryžiaus*. Kaunas, 1991, p. 210–212.

- [16] *Ten pat*, p. 214.
- [17] Beleckienė, O. 1936 metai moterų gyvenime. *Naujoji vaidilutė*. 1937, Nr. 1.
- [18] LMT posėdžio protokolas Nr. 16. *LMA RS*. F. 181–51, l. 69.
- [19] LMT posėdžio protokolas, 1930 m. balandžio 2. *LMA RS*. F. 181–51, l. 66.
- [20] O. Mašiotienės atsišaukimas į moteris, valdančias plunksną. *LMA RS*. F. 181–6, l. 2.
- [21] S. Čiurlionienės pranešimas. *LMA RS*. F. 181–6, l. 77.
- [22] Karčiauskaitė, I. Kitiems ir sau: moterų draugijų veikla Kaune. *Kauno istorijos metraštis*. Kaunas, 2005, p. 144.
- [23] LMT memorandumas. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – LCVA). F. 923, b. 787, l. 39.
- [24] *Ten pat*, l. 93, 95.
- [25] 1933 m. sausio 12 d. LMT protokolas. *Ten pat*, l. 94.
- [26] 1933 m. sausio 18 d. LMT protokolas. *Ten pat*, l. 107.
- [27] 1933 m. kovo 3 d. LMT protokolas. *Ten pat*, l. 153.
- [28] Lietuvos moterų tarybos klubo „Seklyčia“ įstatai. *LMA RS*. F. 181–59, l. 1.
- [29] Moterų nedarbas Lietuvoje. *LMA RS*. F. 181–15, l. 6.
- [30] Vyriausybės nutarimas. *Ten pat*, l. 4.
- [31] LMT posėdžio protokolas, 1930 m. balandžio 2. *LMA RS*. F. 181–51, l. 173.
- [32] Lietuvos moterų tarybos veikla 1934–1938 (pirmininkės V. Lozoraitienės pranešimas visuotiniame susirinkime 1938 m. lapkričio 24 d.). *Moteris ir pasaulis*. 1938, Nr. 11, p. 2.
- [33] Kairytė-Kauneckienė, J. Lietuvos abolicionistų draugija. *Moteris ir pasaulis*. 1940, Nr. 2, p. 14.
- [34] Moterų nedarbas Lietuvoje. *LMA RS*. F. 181–15, l. 6.
- [35] O. Mašiotienės pranešimas Moterų seklyčioje. *LMA RS*. F. 181–15, l. 14.
- [36] *Ten pat*, l. 16.
- [37] Grumbinaitė, T. Moterų pastangos teisių lygybę įgyvendinti. *Naujoji vaidilutė*. 1936, Nr. 12, p. 468.
- [38] *Ten pat*, p. 469.
- [39] Baigusių aukštąjį mokslą moterų susirinkimas. *Moteris ir pasaulis*. 1938, Nr. 4, p. 14.
- [40] Šalkauskis, S. *Raštai*. Vilnius, 1996, t. 5, p. 219.
- [41] *Ten pat*.
- [42] Sujungto LMT ir AMB MS valdybų posėdžių protokolas. 1929, kovo 10. *LMA RS*. F. 181–34, l. 15.
- [43] *Ten pat*, l. 16.
- [44] Nepateisinamas palaidumas. *Socialdemokratas*. 1930, Nr. 2, p. 2.
- [45] Mašiotienė, O. *Moterų politinis ir valstybiniai-tautiškas darbas 1907–1937 m.* Kaunas, 1938, p. 41.
- [46] Kairys, S. *Tau, Lietuva*. Boston, 1964, p. 442–443.
- [47] 14 posėdžio protokolas. *LMA RS*. F. 181–34, l. 19.
- [48] Lietuvos moterų taryboje P. Kalvaitytės pranešimas. *Lietuvos moterų taryba*. 1930, Nr. 1, p. 12.
- [49] Janulaitis, A. Kur tikroji vargo priežastis: pastabos apie moterų padėtį. 1931. *LMA RS*. F. 267–1166, l. 1.
- [50] Laiškas Lietuvos žinių redakcijai. *LMA RS*. F. 181–20, l. 1.
- [51] *Ten pat*, l. 2.
- [52] Vietos savivaldos įstatymas. *Vyriausybės žinios*. 1929, rugpjūčio 7, p. 2.

- [53] Vietos savivaldos įstatymas. *Vyriausybės žinios*. 1931, gegužės 2, p. 4.
- [54] VRM kriminalinės policijos direktoriaus pranešimas Savivaldybių departamento direktoriui. *LCVA*. F. 379, ap. 1, b. 119, l. 1.
- [55] Sireika, J. *Lietuvos savivaldybės ir savivaldybininkai 1918–1931*. Šiauliai, 1998, p. 104.
- [56] Gyventojų dalyvavimas Didžiosios Lietuvos miestų rinkimuose 1931 m. birželio 15 ir 16 d. *Statistikos biuletenis*. 1931, Nr. 7, p. 38.
- [57] *Ten pat*.
- [58] Kauno miesto valdyba. *Kauno apskrities archyvas*. F. 219, ap. 1, b. 772, l. 2.
- [59] Savivaldybininkų-kandidatų sąrašas Nr. 1. *LCVA*. F. 379, ap. 1, b. 119, l. 30.
- [60] Plungės miesto tarybos kandidatų charakteristika. *Ten pat*, l. 27.
- [61] Tautininkai pralaimėjo Telšiuose. *Žemaitis*. 1931, Nr. 24, p. 3.
- [62] Naujai išrinktų miestų savivaldybių atstovų sąrašai. *Savivaldybė*. 1931, Nr. 6, p. 31.
- [63] Gerikienė, S. Moteris ir Žemaitis. *Žemaitis*. 1931, Nr. 38, p. 1.
- [64] *Ten pat*.
- [65] Kauno miesto valdyba. *Kauno apskrities archyvas*. F. 219, ap. 1, b. 772, l. 29.
- [66] Išrinktieji į miestų tarybas. *Savivaldybė*. 1934, Nr. 11, p. 22–23.
- [67] Pirmieji rinkimų rezultatai valsčiuose. *Savivaldybė*. 1934, Nr. 10, p. 6.
- [68] Vietos savivaldybės įstatymo pakeitimas. *Vyriausybės žinios*. 1937, Nr. 582, p. 1.
- [69] Kairytė-Kauneckienė, J. Moters vaidmuo savivaldybiniame darbe. *Moteris ir pasaulis*. 1940, Nr. 3, p. 3.
- [70] VRM savivaldybių byla. *LCVA*. F. 379, ap. 1, b. 87, l. 88.
- [71] 1940-02-22, 23 ir 24 įvykusių seniūnijose atstovų į valsčių tarybas rinkimų daviniai. *LCVA*. F. 379, ap. 1, b. 294, l. 80.
- [72] Respublikos Prezidento rinkimų įstatymas. *Vyriausybės žinios*. Nr. 369, p. 1.
- [73] Barkauskas, P. Seimo rinkimų įstatymas ir savivaldybės. *Savivaldybės*. 1936, Nr. 5, p. 1–2.
- [74] Birželio 4 d. radijo pranešimo santrauka. *Lietuvos aidas*. 1936, birželio 5, p. 3.
- [75] Moterų atstovavimas Seime. Išstatyta viena moters kandidatūra. *Lietuvos aidas*. 1936, gegužės 30, p. 1.
- [76] Moterys aktingai dalyvauja Seimo rinkimuose. *Lietuvos aidas*. 1936, birželio 4, p. 2.
- [77] Juos rinkime į Seimą. *Lietuvos aidas*. 1936, birželio 6, p. 3.
- [78] Tautos atstovybę renkant. *Lietuvos aidas*. 1936, birželio 11, p. 3.
- [79] Šiandien laukiama paaiškėsiančių tautos atstovų. *Lietuvos aidas*. 1936, birželio 6, p. 1.
- [80] O. Mašiotienės pareiškimas Ministrui Pirmininkui. *LCVA*. F. 923, ap. 1, b. 894, l. 105.
- [81] *Ten pat*.
- [82] Lietuvos moterų taryba S. Šilingui. *Ten pat*, l. 107.
- [83] *Ten pat*.
- [84] Beleckienė, O. 1936 metai Lietuvių moterų gyvenime. *Naujoji vaidilutė*. 1937, Nr. 1, p. 2.
- [85] *Ten pat*, p. 3.
- [86] Atamukas, S. *Lietuvos žydų kelias: nuo XIV amžiaus iki XX a. pabaigos*. Vilnius, 2001, p. 165.
- [87] Lozoraitienė, V. Atsiminimai iš kongreso Dubrovnikė. *Naujoji Romuva*. 1936, Nr. 47, p. 947.
- [88] Matusevičiūtė, I. Pabaltės moterų bendravimo galimūnai. *Naujoji vaidilutė*. 1936, Nr. 8–9, p. 305.
- [89] Kultūrinė Moterų taryba. *Naujoji Romuva*. 1936, Nr. 39, p. 743.

- [90] Kaimo šeiminkė. *Naujoji Romuva*. 1936, Nr. 39, p. 743.
- [91] Moterų organizacijų memorandumas. *Moteris ir pasaulis*. 1939, Nr. 1, p. 5.
- [92] Ambraziejūtė-Steponaitienė, A. Dėl moterų atleidimo iš darbo. *Moteris ir pasaulis*. 1939, Nr. 5, p. 3.
- [93] Pikčilingienė, P. Nauja padėtis – nauji uždaviniai. *Moteris ir pasaulis*. 1940, Nr. 1, p. 1.
- [94] Lietuvos moterų taryba vasario 11 d. švenčia savo 10-ties metų veiklos sukaktį. *Moteris ir pasaulis*. 1940, Nr. 1, p. 16.
- [95] Pikčilingienė, P. Dešimtmečio vaga. *Moteris ir pasaulis*. 1940, Nr. 2, p. 1.
- [96] Geras visuomenės žodis Lietuvos moterų tarybos dešimtmetį minint. *Moteris ir pasaulis*. 1940, Nr. 2, p. 5.
- [97] *Ten pat.*
- [98] *Ten pat.*
- [99] Įteiktas Vyriausybei memorandumas doroviniaus klausimais. *Moteris ir pasaulis*. 1940, Nr. 3, p. 12.
- [100] Lietuvos moterys, į darbą! *Tiesa*. 1940, liepos 23, p. 1.
- [101] Kairytė-Kauneckienė, J. Moterys smetoniniame režime ir šiam režimui griuvus. *Lietuvos žinios*. 1940, birželio 25, p. 5.
- [102] *When the war over. Women, war, and peace in Europe, 1940–1956*. London; New York, 2000, p. 132; „Pető, A. A history of the Hungarian women's movement and feminism. *Feminizmas, visuomenė, kultūra*. Vilnius, 2001, Nr. 3. p. 154.